

Skånelands medeltida köpingar och städer

Av Carl Gustaf Liljenberg

Spörsmålet om uppkomsten av mera tillfälliga tätorter (marknads) och permanent tätortsbebyggelse (köpingar) och deras uppkomst, kan icke tas upp till behandling här. Vi skall endast räkna upp de kaupmansbyar, som i sina stedsnamn (tyska Ortsnamen, därav det svenska "ortnamn") tillades slutändelsen - Kaupung, nu köping.

Skånes båda kustland i öst och i väst har tidigt den folkliga benämningen - led.

- Österleden - Austrleda har sitt namn bevarat i "Österlen".
- Västerleden - Vestrleda däremot har försvunnit som kustbeteckning.

Börjar vi längst i nordost, i det gamla landskapet Vättiland (senare Villands, Gärds och Gyngeländer) har vi:

- Elleköpinge (senast 1100). Det låg 4 km öster om nutidens Gärds köpinge. Nedbränd av Gustav II Adolf och den svenska krigsmakten den 7 februari 1612, varvid alla invånare och husdjur dödades och byn brändes. Sedan dess obebodd. En minnessten vid Elleköpinge kyrkas ruin påminner om krigsförbrytelseerna.
- (Gärds) Köpinge, 4 km väster om Elleköpinge, var den ursprungliga köp- och marknadsorten.

Båda dessa ursprungliga marknadsplatser är betydligt yngre än den dem före 1612 närbelägna staden Væ, riktigt Væ, som existerade som köp- och offertempelort redan på Ivar Vidfamnes tid, dvs omkring 650.

På Skånes sydkust har vi knappt 8 km, låg Köpinge, nu Stora Köpinge, 6 km nordost Ystad. Den var köport för sydöstra Skåne. Omkring 34 km väster om Stora Köpinge i området för den senare staden Trelleborg, tillkom (2km nordost Trelleborg) , Dalköpinge och 2 km väster därom har vi Kyrkoköpinge, båda med kyrkor och gamla socknar. I Kyrkoköpinge finns byn Mellanköpinge.

Ursprunglig köport har varit ett Kaupunge, beläget kring Kyrkoköpinge kyrka. Här har handeln på sydvästligaste Skåne haft sitt centrum.

Går vi 17 km nordväst Kyrkoköpinge når vi fram till dagens Hököpinge, en gång en viktig handelsort på vikingatiden och kring 1240 omtalat som staden Hogekeepinge. Den var alltså föregångare till Malmö.

Fyra km från Skånes västkust och Barsebäck uppstod på vikingatiden den köping, som idag heter Löddeköpinge, alltså "köpingen vid Löddeå", grundad på 800-talet.

Runt 21 km norr om Löddeköpinge, tillkom Sireköpinge 13 km från vikingatidens bekanta naturliga hamn, Landora (Landören), som senast 1300-talet gav upphov till byn- och marknadsplatsen Hvaldynbaek, belägen kring den höjd, som idag rymmer Landskrona rådhusorg och omliggande bebyggelse.

Vi hade alltså senast kring 1000 sju marknads- och handelsplatser i Skåne. De var alla koncentrerade till 900- och 1000-talens huvudbygder: i nordöst två, i sydöst en och inom Västerleden tre.

De flesta går tillbaka. I deras ställe fick vi i nordöst städerna Vae (Vä) och Aose (förfalskat till Ahus) i sydöst Thumathorp (nu östra Tommark).

I stället för Stora Köpinge, blev den bebyggelse som man vågade anlägga vid kusten 6 km sydväst därifrån, nämligen Ystad, som icke kan ha grundats förrän tidigast fram emot år 1200 och först mötes oss 1244 som Viistatha, dvs ·Ystath.

Det gamla Kirkeköpinge och Dalköpinge avlöstes av en ny kuststad i Skånes sydvästra hörn: Trelleborg, som vi känner som stad 1257-1619, då den förlorade sina stadsrättigheter till förmån för Malmö. Med dess uppkomst på slutet av 1200-talet blev Hököpinges öde beseglat. Och i nordväst avlöste Hvaldynbaek, sedan 1413 stad med namnet Landescron - Landskrona, både Löddeköpinge och Sireköpinge

Städer.

Helsingborg 1086. Lund 1086. Thumathorp 1086. Vä 1100. Bränd och totalt skövlad av svenskarna 7 februari 1612. (Tidigare 1452 och 1569). Aldrig återuppbyggd.

- Aose (nu Ahus) x 1150-1617.
- Skanör c 1180.
- Åkirkeby (Bornholm) 1228.
- Halmstad (S Halland) c 1240
- Högeköpinge (Skåne) c 1240.
- Laholm (Söndre Halland) c 1240.
- Falkenberg (Söndre Halland) c 1250.
- Var(d)berg (Nörre Halland) c 1250.
- Simrishamn c 1250.
- Ystad ca 1250.
- Falsterbo 1300.
- Röttna (nu Rönne, Bornholm) 1327.
- Nyby (Nörre Halland) 1345.
- Geteskaer (Nörre Halland) 1346.
- Malmö 1346.
- Avaskär (Blekinge) 1349-1600.
- Kongsbakka (nu Kungsbacka, Nörre Halland) 1400.
- Landskrona (tidigare Hvaldynbaek) 1413.
- Sölvesborg (Lister) före 1445.
- Elleholm (Blekinge) 1450-1600.
- Lyckeby (Blekinge) 1450-1601.
- Neksö (Bornholm) 1457.
- Båstad 1470-1664.
- Luntertun (vid Rönneå) 1471. Senare även Rynestad
- Ängelholm 1516 (efterföljare till Luntertun).
- Hasle (Bornholm) 1555.
- Svaneke (Bornholm) 1555.

I allt 31 städer i Skåneland, omtalade första gången 1086-1555, av vilka 19 fortfarande är städer.

I Skåne låg 15, i Halland 7, på Bornholm 5, i Blekinge 3 och i Lister 1 stad.

Helsingborg var under äldre medeltiden den viktigaste. På 1490-talet är Malmö, (näst efter Köpenhamn), Danmarks största stad.

Carl-Gustaf Liljenberg 1982